

ЛАНДШАФТНО-ТИПОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ключові слова: ландшафти поліського і лісостепового типу, морфометрична характеристика, фізико-географічне районування території Житомирської області, ресурсний потенціал, геоекологічні проблеми

Вступ. Нерозривний аналіз історії формування сучасних ландшафтів, їх морфологічної структури й тенденцій якісних змін під впливом людської діяльності дозволяє об'єктивно підійти до виконання конструктивно-географічних розробок з раціонального природокористування.

Постановка проблеми. Для об'єктивної оцінки раціональності природокористування недостатньо лише визначення змін природи за період людської діяльності. Для цього необхідний ретроспективний аналіз ландшафтних комплексів (надалі ЛК), направлений на вивчення закономірностей їх становлення, які визначають формування сучасної ландшафтної структури території.

Метою статті є об'єктивне і детальне вивчення та оцінка ландшафтів для цілей раціонального природокористування регіону дослідження.

Аналіз останніх публікацій. Вивчення особливостей просторової ландшафтної диференціації території та її ландшафтно-типологічної структури добре висвітлено у працях (Геренчук, 1957, 1958; Климович, 1958; Міллер, 1957; Гришаков, 1958; Єна, 1960, 1961; Підгорецький, 1961, 1962; Ланько, 1959, 1963; Віленкін, 1959, 1961; Рибін, 1963; Міщенко, Федорченко, 1966, 1967; Маринич, Поривкіна, Сирота, Шищенко, 1967-1970; Маринич, Міхеллі, Пащенко, Петренко, 1997), що у перспективі вимагає подальших досліджень на регіональному рівні.

Виклад матеріалу дослідження. Для об'єктивної оцінки раціональності природо-користування недостатньо лише визначення змін природи за період людської діяльності. Для цього необхідний ретроспективний аналіз ЛК, направлений на вивчення закономірностей їх становлення, які визначають *формування сучасної ландшафтної структури території*. Формування основних ландшафтоутворюючих факторів на території України, зокрема Житомирської області (літологічна основа, ґрунтовий покрив) в основному закінчилося в кінці пізнього плейстоцену на початку раннього голоцену після завершення серії інтенсивних блокових тектонічних підняття Українського щита. Інші ж ландшафтоутворюючі компоненти (клімат, ґрунти, рослинність, тваринний світ) в голоцені зазнавали значних змін, що обумовило диференціацію ЛК низьких таксономічних рангів – фацій, урочищ і частково місцевостей. Більшість ландшафтів сформувалися в кінці пізнього плейстоцену на початку раннього голоцену і з тих пір функціонують в умовах, близьких до інваріантних. Визначальними сучасними факторами та процесами в досліджуваному регіоні є *тектонічні рухи, зледеніння, флювіо-гляціальні і флювіальні процеси, а також вивітрювання*.

Нерозривний аналіз історії формування сучасних ландшафтів, їх морфологічної структури й тенденцій якісних змін під впливом людської діяльності дозволяє об'єктивно підійти до виконання конструктивно-географічних розробок з раціонального природокористування. Морфологічна структура ландшафтів лісостепу і поліської частини Житомирської області суттєво відрізняється. Поліські ЛК є невеликими за площею, характеризуються частою зміною одних комплексів іншими. Лісостепові ЛК відрізняються значно меншою мозаїчністю, більші за площею, і у поєднанні з поліськими комплексами утворюють широку перехідну смугу.

Одним з головних етапів геоекологічних досліджень постає вивчення особливостей просторової ландшафтної диференціації території та її ландшафтно-типологічної структури, що виконується на основі польових спостережень, аналізу фондових текстових і картографічних матеріалів, дешифрування аерокосмічних знімків, а також літературних та статистичних даних за традиційною методикою [1-4].

Для більш об'єктивного і детального вивчення та оцінки ландшафтів для цілей раціонального природокористування автором була упорядкована ландшафтна карта Житомирської області М 1:400 000 [6]. Об'єктами зображення виступають класифікаційні одиниці рангу груп місцевостей та груп урочищ (рис. 1), а легенда повністю відображає класифікаційне ранжування ландшафтних одиниць, їх супідрядність та взаємозв'язок, типологічну ієрархію (табл.1).

Ландшафтна структура Житомирського Полісся досить строката і складається з таких ландшафтних місцевостей [7] : **1) рівнинно-зандрові на кристалічній основі місцевості** найбільше поширені на північному заході в районі населених пунктів: Ракитного, Городниці, Ємільчина, де водно-льодовикові піски мають потужність 4-6м і залягають на гранітах, гнейсах або продуктах їх вивітрювання, місцями зустрічаються піщані вали і горби еолового походження, а в зниженнях – невеликі болота та заболочені землі; **2) рівнинно-зандрові та долинно-зандрові заболочені місцевості** на докембрійських кристалічних, крейдових і палеогенових осадових породах поширені в районі Олевська, Перги, р. Болотниця; **3) моренно-зандрові та моренно-горбисті ландшафтні місцевості** поширені в східній підобласті Житомирського Полісся поблизу Потіївки, Горбулева, Модилева, Дівочок, Торчина та ін.; **4) денудаційні хвилясто-рівнинні** на кристалічних породах *ландшафтні місцевості* мають значне поширення на межиріччях з високим заляганням докембрійських порід та розповсюджені в районі м. Коростеня, поблизу сіл Крайвщини, Топорищ, Пекарщина та в ін. районах; **5) ландшафтні місцевості лесових островів** мають риси лісостепових ландшафтів та зустрічаються на Словечансько-Овруцькому кряжі у районі міст Новоград-Волинського, Житомира, Коростишів та ін.

В результаті ландшафтного картографування виявлена та проаналізована морфологічна структура ЛК Житомирщини, яка відображає загальні закономірності просторової ландшафтної організації території та дозволяє виділити в її межах 8 груп місцевостей, 37 груп урочищ (табл.1). Картографо-математичний аналіз ландшафтної карти, застосований для характеристики ландшафтної структури території Житомирської області, дозволив

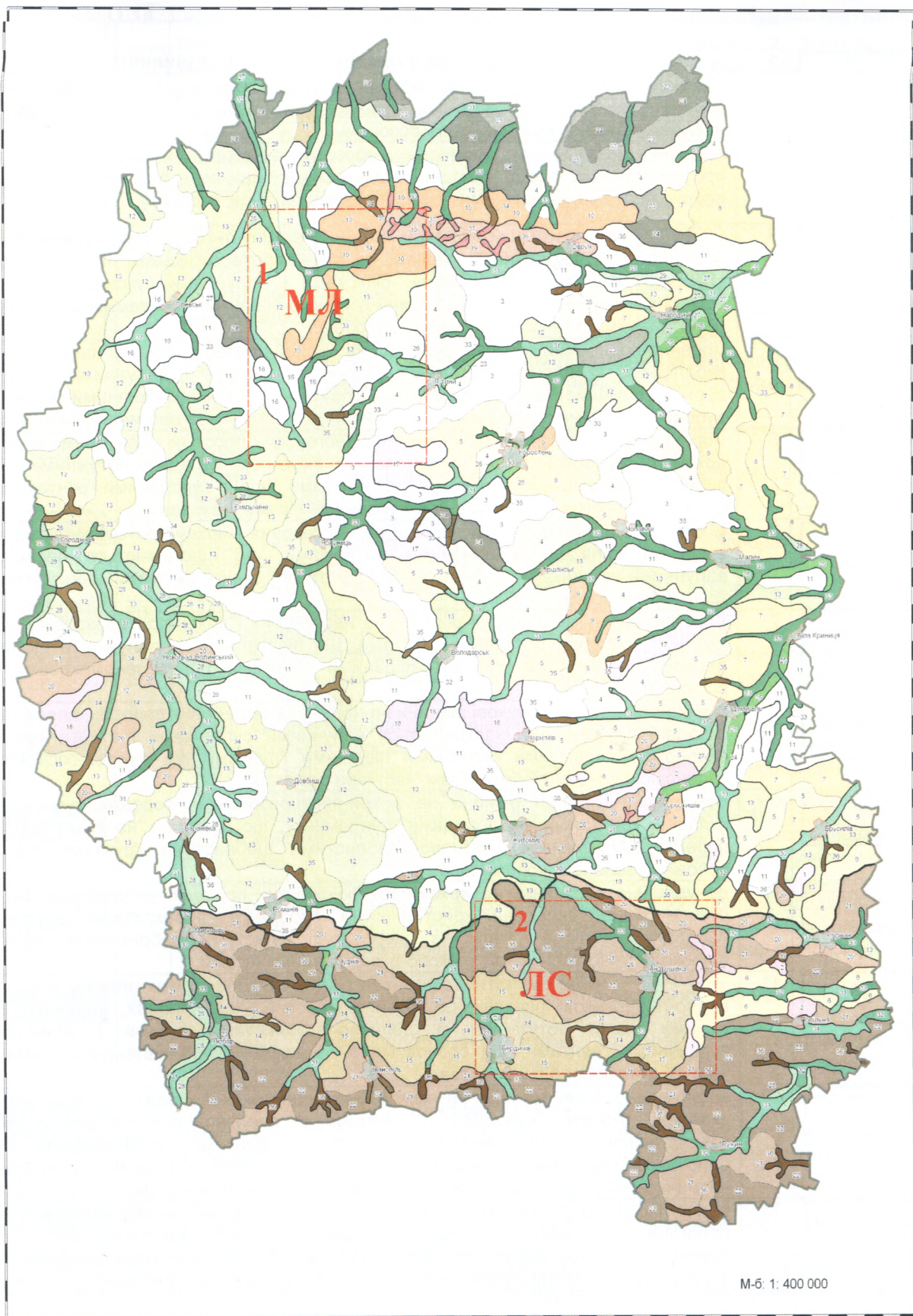

Рис. – Ландшафтна картосхема Житомирської області

Легенда до ландшафтної картосхеми Житомирської області

1	1	Ландшафтні комплекси моренних рівнин: моренні рівнини на неогенових породах з виходами архей-протерозойських кристалічних порід, горбисто-хвилясті, складені валунними суглинками і супісками, з дерново-підзолистими ґрунтами, розорані.
2	2	моренні рівнини на неогенових породах з виходами кристалічних архей-протерозойських порід, складені валунними суглинками, з дерново-підзолистими і сірими лісовими супіщаними і суглинистими ґрунтами, розорані.
3	3	Ландшафтні комплекси моренно-водно-льодовикових рівнин: моренно-водно-льодовикові рівнини на архей-протерозойських породах, підвищені слабонахилені, складені пісками, супісками і валунними суглинками, з дерново-підзолистими глеюватими і глейовими глинисто-піщаними ґрунтами, сосново-дубовими різнотравними лісами, в основному розорані.
4	4	моренно-водно-льодовикові рівнини на архей-протерозойських породах, знижені, заболочені, складені перемитими пісками, супісками і валунними суглинками з дерново-підзолистими глеюватими і глейовими глинисто-піщаними ґрунтами, під дубово-сосновими зеленомохово-чорничними лісами, частково меліоровані й розорані.
5	5	моренно-водно-льодовикові рівнини на неогенових породах з виходами кристалічних архей-протерозойських порід хвилясті й вирівняні, складені потужними пісками з прошарками суглинків, з дерново-підзолистими піщано-супіщаними ґрунтами сосново-широколистяними орляково-широкотравними лісами, розорані.
6	6	моренно-водно-льодовикові рівнини на неогенових і архей-протерозойських породах, вирівняні, складені опіщаними суглинками, що підстеляються лесовидними і валунними суглинками з дерново-підзолистими і сірими лісовими легкосуглинистими ґрунтами, розорані.
7	7	моренно-водно-льодовикові рівнини на неогенових і архей-протерозойських породах, хвилясті, складені оглиненими пісками, що підстеляються валунними суглинками з дерново-підзолистими піщано-піщаними ґрунтами під зеленомоховими дубово-сосновими лісами.
8	8	моренно-водно-льодовикові рівнини на неоген-палеогенових породах, плоскі і хвилясті, складені пісками, що підстиляються валунними суглинками і строкатими глинами з дерново-підзолистими оглеєними піщаними ґрунтами під дубово-сосновими під зеленомохово-чорничними лісам, частково розорані
9	9	денудаційні горбисті рівнини на архей-протерозойських породах, опуклі, горбисті, складені кристалічними породами фундаменту, що виходять на поверхню, місцями перекритими елювієм, дерново-підзолистими щербистими ґрунтами під дубово-соновими зеленомоховими лісами.
10	10	денудаційна височина на архей-протерозойських породах, пологохвиляста, сильно-розчленована, складена кристалічними породами, перекритими шаром водно-льодовикових пісків і гальки з дерново-підзолистими щербистими ґрунтами під широколистяно-сосновими злаково-різнотравними лісами.
11	11	Ландшафтні комплекси водно-льодовикових рівнин: водно-льодовикові рівнини на архей-протерозойських породах, вирівнені, складені пісками різної потужності, з дерново-підзолистими сухими і слабооглеєними супіщаними ґрунтами, під сосновими з домішками дуба зелено-моховими лісами, частково меліоровані й розорані.
12	12	водно-льодовикові рівнини на архей-протерозойських породах, знижені, заболочені, складені пісками, супісками і мулами з дерново-підзолистими і дерновими різнооглеєними супіщаними і суглинистими ґрунтами, торфовищами і торфоболотними ґрунтами, під вологотравно-болотнотравними луками, дубовососновими чорнично-зеленомоховими лісами, меліоровані, частково розорані.
13	13	водно-льодовикові рівнини на неогенових і архей-протерозойських породах, пологонахилені, хвилясті, складені пісками і оміщаними суглинками з дерново-підзолистими і дерновими глеюватими супіщаними і суглинистими ґрунтами, подекуди під дубово-сосновими зеленомоховими лісами, меліоровані й розорані.

14	14	водно-льодовикові рівнини на неогенових і архей-протерозойських породах, вирівнені, складені пісками і опіщаними суглинками, з дерново-підзолистими і сірими лісовими супіщаними ґрунтами, місцями під сосново-дубовими різнотравними лісами, сильно розорані.
15	15	водно-льодовикові рівнини на неогенових і архей-протерозойських породах, складені супісками і суглинками, що підстилаються лесовидними суглинками і строкатими глинами, з темно-сірими лісовими суглинковими ґрунтами, розорані
16	16	Ландшафтні комплекси озерно-водно-льодовикових рівнин: озерно-водно-льодовикові рівнини на архей-протерозойських породах, знижені, заболочені, складені пісками, мулами, торфовищами з торфоболотними ґрунтами і низинними торфовищами, під болотнотравно-вологотравними луками і чорно-вільшанниками, частково меліоровані.
17	17	озерно-водно-льодовикові рівнини на неогенових і архей-протерозойських породах, плоскі, знижені, складені сильно опіщаними суглинками з дерново-підзолистими, дерновими і сірими лісовими оглеєними супіщаними ґрунтами, місцями під широколистяними гравілатовими лісами, меліоративні і розорані.
18	18	озерно-водно-льодовикові рівнини на неогенових і архей-протерозойських породах, плоскі, відносно знижені, складені опіщаними суглинками і мулами, з лучними і дерновими карбонатними оглеєними супіщаними ґрунтами, меліоративні, розорані.
19	19	Ландшафтні комплекси лесових рівнин: денудаційна височина на архей-протерозойських породах, сильно розчленована, складена лесами і лесовидними суглинками з сірими, місцями слабо- і середньозмитими лісовими ґрунтами, розорана.
20	20	лесові ерозійно-денудаційні рівнини на неогенових і архей-протерозойських породах, хвилясто-грядові, складені лесовидними суглинками, що підстилаються валунними суглинками і глинами, середньо- і сильноеродованими схилами, з сірими лісовими легкосуглинковими ґрунтами, розорані.
21	21	лесові ерозійно-денудаційні рівнини на неоген-палеогенових і архей-протерозойських породах, хвилясті, складені лесовидними суглинками, що підстилаються глинами, темно-сірими лісовими, чорноземними опідзоленими і реградованими ґрунтами, розорані.
22	22	лесові ерозійно-денудаційні рівнини на неоген-палеогенових і архей-протерозойських породах, підвищені, горбисті, складені лесовидними суглинками, з чорноземами малопотужними і повними малогумусними вилугуваними, розорані
23	23	древньоалювіальні рівнини на архей-протерозойських породах, припідняті, пологонахилені, складені потужними пісками і суглинками з валунами, з дерново-підзолистими супіщаними слабооглеєними ґрунтами, під дубово-сосновими зеленомоховими лісами, частково розорані
24	24	древньоалювіальні рівнини на архей-протерозойських породах, знижені, вирівняні, складені потужними пісками і супісками з дерновими супіщаними оглеєними і торфоболотними ґрунтами, під злаково-болотнотравними луками, дубово-сосновими чорничними лісами, частково меліоровані й розорані
25	25	Ландшафтні комплекси терас: тераси хвилясті, складені потужними пісками, дерново-підзолистими сухими і глеюватими піщаними ґрунтами під дубово-сосновими зеленомоховими лісами.
26	26	тераси цокольні, складені кристалічними породами, місцями перекриті пісками і елювієм, з дерново-підзолистими ґрунтами під сосновими біломоховими і зеленомоховими лісами
27	27	тераси вирівняні, складені пісками з прошарками суглинків, з дерново-підзолистими супіщаними ґрунтами під сосново-дубовими різнотравними лісами, сильно розорані.
28	28	тераси хвилясті, складені пісками і опіщаними суглинками з дерновими лучно-глеюватими супіщаними ґрунтами під дубовими лісами, різнотравно-злаковими луками, меліоровані і розорані.

29	29	тераси плоскі, відносно знижені, складені низинними торфами, з торфоболотними ґрунтами, під вологотравно-болототравними луками і чорновільшаниками, частково меліоровані і розорані
30	30	Ландшафтні комплекси заплав: заплати високі, цокольні, перекриті пісками з денудаційними останцями кристалічних порід, заплавними дерновими оглеєними ґрунтами під злаково-різнотравними луками
31	31	заплати високі, вирівняні, складені пісками і суглинками з гравієм і галькою, з лучними, дерновими заплавними і карбонатними оглеєними ґрунтами, під злаково-бобово-різнотравними луками, меліоровані і розорані.
32	32	заплати знижені, складені мулистими суглинками з дерновими, лучно-чорноземними оглеєними суглинистими ґрунтами, меліоровані і розорані
33	33	заплати низькі, складені пісками, суглинками і мулами з галькою, що місцями перекривають кристалічні породи, з заплавними, болотними, лучно-болотними і торфо-болотними ґрунтами під вологотравно-болототравними луками, верболозами і чорно-вільшаниками, частково меліоровані
34	34	Ландшафтні комплекси ерозійної мережі: балки зі складним профілем в кристалічних породах, виповнені водно-льодовиковими пісками і супісками з дерново-підзолистими і дерновими оглеєними супіщаними ґрунтами під злаково-різнотравними луками і сосново-широколистяними різнотравними луками
35	35	балки коритоподібні в пісках, валунних суглинках і строкатих глинах з задернованими схилами, дерновими оглеєними суглинистими і болотними ґрунтами на низинних торфовищах, під болототравними луками і чорновільшаниками, частково меліоровані і розорані
36	36	балки коритоподібні в лесовидних суглинках, з слабоеродованими схилами, місцями з донним врізом, з дерновими і лучно-чорноземними намитими супіщано-суглинистими ґрунтами під злаково-різнотравними луками частково розорані
37	37	яри в лесох і лесовидних суглинках, з обвалью-осипними схилами, з дерновими слабозвинутими оглеєними ґрунтами, під піонерними рослинними угрупованнями
38	38	Межі: групи урочищ
39	39	групи місцевостей
40	40	ландшафтних зон
41	41	тестових ділянок

обчислити площі поширення груп місцевостей і груп урочищ за виділеними класифікаційними одиницями (табл. 2) та вивчити співвідношення морфологічних частин природних комплексів, виконати загальний типологічний аналіз території, результат якого викладено нижче. Морфометрична структура ландшафтів Житомирської області проаналізована за такими показниками: максимальна відмітка рельєфу та мінімальна відмітка рельєфу.

Область розташована в межах двох природних зон, що мають значну відмінність у ландшафтному відношенні. Північна її частина розміщена в зоні мішаних лісів (Житомирське Полісся), а південна – в межах лісостепу. Умовна межа між зонами проходить за лінією Романів –

Чуднів – Житомир – Корнин. Тому у зонально-типологічному відношенні територія області поділяється на дві частини: поліську та лісостепову.

Ландшафти **поліського типу** займають значні площі в ландшафтній структурі Житомирського Полісся. Вони представлені ландшафтами: моренних, моренно-водно-льодовикових, водно-льодовикових, озерно-водно-льодовикових, лесових рівнин на неоген-палеогенових, архей-протерозойських кристалічних породах складені валунними, опіщаними, лесовидними суглинками і супісками, мулами, торфовищами, строкатими глинами, перемитими і оглиненими пісками різної потужності; ландшафтними комплексами терас, заплав, ерозійної мережі.

Таблиця 2 – Морфометрична характеристика ландшафтів Житомирської області

Зони	Площа, тис. км ²	% від площі		Максимальна відмітка рельєфу	Мінімальна відмітка рельєфу
Зона лісостепу	6,35	21,3		320	160
Зона мішаних (хвойно-широколистяних) лісів	23,55	78,7		317	120
Групи місцевостей / групи урочищ		Зони	ЛК		
Зона мішаних (хвойно-широколистяних) лісів					
моренних рівнин	120,90	0,51	100,00	220	180
1	90,4	0,38	74,77	220	180
2	30,5	0,13	25,23	200	180
моренно-водно-льодовикових рівнин	6941,30	29,47	100,00	320	129
3	1628,91	6,92	23,47	244	150
4	1554,70	6,60	22,40	220	130
5	1148,87	4,88	16,55	252	160
6	428,95	1,82	6,18	229	160
7	877,61	3,73	12,64	225	130
8	690,29	2,93	9,94	183	129
9	118,35	0,50	1,71	205	160
10	493,63	2,10	7,11	320	150
водно-льодовикових рівнин	10055,50	42,70	100,00	262	130
11	3480,47	14,78	34,61	260	130
12	2993,50	12,71	29,77	260	140
13	3253,02	13,81	32,35	262	130
14	305,85	1,30	3,04	231	200
15	22,67	0,10	0,23	160	150
озерно-водно-льодовикових рівнин	775,10	3,30	100,00	240	160
16	214,64	0,91	27,69	210	180
17	289,38	1,23	37,33	223	160
18	271,08	1,15	34,97	240	210
лесових рівнин	1659,40	7,05	100,00	310	128
19	170,04	0,72	10,25	310	150
20	276,69	1,17	16,67	250	180
21	161,89	0,69	9,76	240	180
23	386,69	1,64	23,30	170	129
24	664,10	2,82	40,02	210	128
терас	624,80	2,65	100,00	240	130
25	154,62	0,66	24,75	200	130
26	51,80	0,22	8,29	210	160
27	131,68	0,56	21,08	180	130
28	268,20	1,14	42,93	240	130
29	18,49	0,08	2,96	150	130
заплав	2958,70	12,56	100,00	180	120
30	126,50	0,54	4,28	170	150
31	1225,05	5,20	41,40	180	128
32	243,47	1,03	8,23	180	149
33	1363,69	5,79	46,09	200	120
ерозійної мережі	414,30	1,76	100,00	320	140
34	164,74	0,70	39,76	320	170
35	164,72	0,70	39,76	253	140
36	46,31	0,20	11,18	230	150
37	38,52	0,16	9,30	290	180
Зона лісостепу					
моренних рівнин	59,20	0,93	100,00	266	200
1	12,82	0,20	21,66	250	240
2	46,38	0,73	78,34	266	200

моренно-водно-льодовикових рівнин	204,69	3,22	100,00	258	180
6	204,69	3,22	100,00	258	180
водно-льодовикових рівнин	1161,23	18,29	100,00	295	160
13	11,69	0,18	1,01	190	160
14	668,64	10,53	57,58	290	220
15	480,90	7,57	41,41	295	220
лесових рівнин	3693,06	58,16	100,00	317	160
20	229,40	3,61	6,21	260	160
21	1381,07	21,75	37,40	317	160
22	2055,90	32,38	55,67	300	180
23	26,69	0,42	0,72	260	230
терас	109,42	1,72	100,00	280	200
28	105,25	1,66	96,19	280	200
29	4,17	0,07	3,81	260	230
заплав	760,83	11,98	100,00	220	160
30	18,13	0,29	2,38	220	200
31	280,18	4,41	36,83	220	160
32	263,93	4,16	34,69	220	160
33	198,59	3,13	26,10	220	160
ерозійної мережі	361,67	5,70	100,00	300	200
34	12,71	0,20	3,51	293	250
35	38,10	0,60	10,54	270	220
36	310,86	4,90	85,95	300	200

Їх характерними ознаками є більш високе гіпсометричне положення (180-200 м), будова й глибина розчленування рельєфу, гідрологічних особливостях, меншій залісеності порівняно з іншими поліськими областями, наявність різних за генезисом типів форм рельєфу, високе залягання ґрунтових вод, густа річкова мережа, глибоко врізані в докембрійські породи річкові долини, що на окремих ділянках мають характер долин прориву, значна поширеність дерново-підзолистих, торф'яно-болотних, сірих лісових ґрунтів, сосново-дубових різнотравних, зеленомохових та широколистяно-соснових лісів. Відмінною особливістю геосистем поліського типу є складне розчленування природних комплексів, їх мозаїчність, контрастність і те, що вони є нестійкими, динамічними і вразливими (ЛК – заплав, піщані вали, болота) до природних і антропогенних процесів. Райони денудаційно-рівнинні на кристалічній основі є типовими для області Житомирського Полісся.

Проведений аналіз ландшафтної структури та обчислення площ, виявило таке співвідношення окремих груп місцевостей, груп урочищ в межах основних видів ландшафтів поліської частини території Житомирської області. Характеристику морфометричної структури ландшафтів області подано в таблиці 2.

Зона мішаних (хвойно-широколистяних) лісів на території Житомирського Полісся займає площу - 23,55 тис. км² (78,7%). Максимальна відмітка рельєфу 317 м, а мінімальна - 120 м (таблиця 2). В межах ландшафтів *підвищених моренних рівнин* виділяються групи місцевостей моренних рівнин (120,90 тис. км², 0,51% від площі зони), виділено дві групи урочищ: моренні рівнини горбисто-хвилясті на неогенових породах з виходами архей-протерозойських кристалічних порід (90,4 тис. км², 0,38% від площі зони); моренні рівнини на неогенових породах з виходами архей-протерозойських кристалічних порід (30,5 тис. км², 0,13% від площі зони).

Поширеними є ландшафти *підвищених моренно-водно-льодовикових рівнин* (табл. 1), представлені групами місцевостей моренно-водно-льодовикових рівнин (6941,30 тис. км², 29,47% від площі зони). Виділено такі групи урочищ: моренно-водно-льодовикові рівнини підвищені слабонахилені на архей-протерозойських породах (1628,9 тис. км², 6,92%); моренно-водно-льодовикові рівнини на архей-протерозойських породах, знижені (1554,70 тис. км², 6,6%); моренно-водно-льодовикові рівнини на неогенових породах з виходами кристалічних архей-протерозойських порід, хвилясті й вирівняні (1148,87 тис. км², 4,88%); моренно-водно-льодовикові рівнини на неогенових і архей-

протерозойських поро-дах, вирівняні (428,95 тис. км², 1,82%); моренно-водно-льодовикові рівнини на неогенових і архей-протерозойських породах, хвилясті (877,61 тис. км², 3,73%); моренно-водно-льодовикові рівнини на неоген-палеогенових породах, плоскі і хвилясті (690,29 тис. км², 2,93%); денудаційні горбисті рівнини на архей-протерозойських породах, опуклі, горбисті (118,35 тис. км², 0,50%); денудаційна височина на архей-протерозойських породах, пологохвиляста, сильно розчленована (493,63 тис. км², 2,10% від площі зони).

Значні площі займають *ландшафти водно-льодовикових рівнин*, представлені групами місцевостей водно-льодовикових рівнин (10055,5 тис. км², 42,7% від площі зони). Виділено відповідно такі групи урочищ: водно-льодовикові рівнини на архей-протерозойських породах, вирівняні (3480,47 тис. км², 14,78%); водно-льодовикові рівнини на архей-протерозойських породах, знижені, заболочені (2993,50 тис. км², 12,71%); пологонахилені, хвилясті (3253,02 тис. км², 13,81%); водно-льодовикові рівнини на неогенових і архей-протерозойських породах, вирівняні (305,85 тис. км², 1,30%); водно-льодовикові рівнини на неогенових і архей-протерозойських породах, складені супісками і суглинками, що підстеляються лесо-видними суглинками і строкатими глинами (22,67 тис. км², 0,10% від площі зони).

Ландшафти озерно-водно-льодовикових рівнин представлені групами місцевостей озерно-водно-льодовикових рівнин (775,1 тис. км², 3,3% від площі зони) з 3 групами урочищ: озерно-водно-льодовикові рівнини на архей-протерозойських породах, знижені, заболочені (214,64 тис. км², 0,91%); озерно-водно-льодовикові рівнини на неогенових і архей-протерозойських породах, плоскі, знижені (289,38 тис. км², 1,23%); озерно-водно-льодовикові рівнини на неогенових і архей-протерозойських породах, плоскі, відносно знижені (271,08 тис. км², 1,15% від площі зони).

Ландшафтні комплекси лесових рівнин охоплюють групи місцевостей лесових рівнин (1659,40 тис. км², 7,05% від площі зони), в межах яких виділено такі 5 груп урочищ: денудаційна височина сильно розчленована на архей-протерозойських породах (170,04 тис. км², 0,72% від площі зони); лесові ерозійно-денудаційні, хвиляс-

то-грядові рівнини на неогенових і архей-протерозойських породах (276,69 тис. км², 1,17% від площі зони); лесові ерозійно-денудаційні хвилясті рівнини на неоген-палеогенових і архей-протерозойських породах (161,89 тис. км², 0,69 %); древньо-алювіальні рівнини підняті, пологонахилені на архей-протерозойських породах (386,69 тис. км², 1,64 % від площі зони); древньо-алювіальні рівнини знижені, вирівняні на архей-протерозойських породах (664,10 тис. км², 2,82 % від площі зони). водно-льодовикові рівнини на неогенових і архей-протерозойських породах,

Ландшафтні комплекси терас представлені групами місцевостей терас (624,80 тис. км², 2,65% від площі зони). Виділено 5 груп урочищ: тераси хвилясті, складені потужними пісками (154,62 тис. км², 0,66% від площі зони); тераси цокольні (51,80 тис. км², 0,22% від площі зони); тераси вирівняні (131,68 тис. км², 0,56% від площі зони); тераси хвилясті, складені пісками і опіщаними суглинками (268,20 тис. км², 1,14 % від площі зони); тераси плоскі (18,49 тис. км², 0,08% від площі зони).

Ландшафтні комплекси заплав представлені групами місцевостей заплав (2958,70 тис. км², 12,56% від площі зони). Виділено такі групи урочищ: заплави високі, цокольні (126,50 тис. км², 0,54% від площі зони); заплави високі вирівняні (1225,05 тис. км², 5,20 від площі зони); заплави знижені (243 тис. км², 1,03 % від площі зони); заплави низькі (1363,69 тис. км², 5,79% від площі зони).

Ландшафтні комплекси ерозійної мережі представлені групами місцевостей ерозійної мережі (414,30 тис. км², 1,76% від площі зони). Виділено відповідно 4 групи урочищ: балки зі складним профілем в кристалічних породах (164,74 тис. км², 0,70% від площі зони); балки коритоподібні в пісках (164,72 тис. км², 0,70% від площі зони); балки коритоподібні в лесовидних суглинках (46,31 тис. км², 0,20% від площі зони); яри в лесах і лесовидних суглинках (38,52 тис. км², 0,16% від площі зони).

Ландшафти лісостепового типу на території регіону представлені ландшафтами моренних рівнин, моренно-водно-льодовикових рівнин, водно-льодовикових рівнин, лесових рівнин, терас, заплав, ерозійної мережі на неоген-палеогенових, архей-протерозойських породах складених валунними, лесовидними суглинками і глинами, з дерново-підзолистими, сірими

лісовими супіщаними і легко суглинистими, темно-сірими лісовими ґрунтами, чорноземними опідзоленими і реградованими, чорноземами малопотужними і повними малогумусними вилугованими, сильно розораними (дав. табл. 2). Рослинний покрив представлений сосново-дубовими різнотравними і зеленомоховими лісами, різнотравно-злаковими луками, верболозами і чорновільшанниками. Характерною ознакою є широкий розвиток балок та ярів, особливо на височинах та долинно-річкових схилах. Північно-лісостепові ландшафти є достатньо зволженими, характеризуються переважанням сірих лісових ґрунтів і чорноземів опідзолених, що сформувалися на легкосуглинистих породах. Найбільш поширеними є райони з переважним розвитком лесових вододільних рівнин з чорноземами типовими, які сформувалися під лучно-степовою рослинністю і зараз розорані й вирізняються мозаїчністю структур ЛК.

Зона лісостепу на території Житомирського Полісся займає площу - 6,35 тис. км² (21,3%). Максимальна відмітка рельєфу - 320 м, а мінімальна - 160 м. Домінуюче положення займають *ландшафтні комплекси лесових рівнин* (табл. 1 і 2), представлені такими групами місцевостей лесових рівнин (3693,06 тис. км², 58,16% від площі зони). Виділено такі групи урочищ: лесові ерозійно-денудаційні, хвилясто-грядові рівнини на неогенових і архей-протерозойських породах (229,40 тис. км², 3,61% від площі зони); лесові ерозійно-денудаційні хвилясті рівнини на неоген-палеогенових і архей-протерозойських породах (1381,07 тис. км², 21,75% від площі зони); лесові ерозійно-денудаційні підвищені рівнини на неоген-палеогенових і архей-протерозойських породах (2055,90 тис. км², 32,38% від площі зони); дравньоалювіальні рівнини підняті, полого-нахилені на архей-протерозойських породах (26,69 тис. км², 0,42 % від площі зони).

Ландшафти моренних рівнин представлені місцевостями моренних рівнин (59,20 тис. км², 0,93% від площі зони), виділено дві групи урочищ: моренні рівнини горбисто-хвилясті на неогенових породах з виходами архей-протерозойських кристалічних порід (12,82 тис. км², 0,20% від площі зони); моренні рівнини на неогенових породах з виходами архей-протерозойських кристалічних порід (46,38 тис. км², 0,73% від площі зони)

Ландшафтні комплекси моренно-водно-льодовикових рівнин представлені групами місцевостей моренно-водно-льодовикових рівнин (204,69 тис. км², 3,22% від площі зони). Виділено одну групу урочищ: моренно-воднольодовикові рівнини на неогенових і архейських протерозойських породах, вирівняні (204,69 тис. км², 3,22% від площі зони).

Поширеними в лісостеповій частині є *ландшафтні комплекси водно-льодовикових рівнин* представлені 3 групами місцевостей водно-льодовикових рівнин (1161,23 тис. км², 18,29% від площі зони). Виділено такі групи урочищ: водно-льодовикові рівнини на неогенових і архей протерозойських породах, полого-нахилені, хвилясті (11,69 тис. км², 0,18% від площі зони); водно-льодовикові рівнини на неогенових і архей протерозойських породах вирівняні (668,64 тис. км², 10,53% від площі зони); водно-льодовикові рівнини на неогенових і архей-протерозойських породах (480,90 тис. км², 7,57% від площі зони).

Ландшафтні комплекси терас поширені у вигляді декількох відокремлених ареалів. Вони представлені групами місцевостей терас (109,42 тис. км², 1,72% від площі зони). Виділено такі групи урочищ: тераси хвилясті, складені пісками (105,25 тис. км², 1,66%); тераси плоскі, відносно знижені, складені низинними торфами (4,17 тис. км², 0,07 % від площі зони).

Набули чималого поширення *заплавні ландшафти* представлені групами місцевостей заплав (760,83 тис. км², 11,98 % від площі зони). Виділено такі групи урочищ: заплави високі, цокольні (18,13 тис. км², 0,29%); заплави високі, вирівняні (280,18 тис. км², 4,41%); заплави знижені, складені мулистими суглинками (263,93 тис. км², 4,16%); заплави низькі, складені пісками (198,59 тис. км², 3,13% від площі зони).

Зустрічаються в лісостеповій зоні області *ландшафтні комплекси ерозійної мережі*. Вони представлені групами місцевостей ерозійної мережі (361,67 тис. км², 5,70 % від площі зони), де виділено такі групи урочищ: балки зі складним профілем в кристалічних породах (12,71 тис. км², 0,20% від площі зони); балки коритоподібні в пісках (38,10 тис. км², 0,60% від площі зони); балки коритоподібні в лесових суглинках (310,86 тис. км², 4,90% від площі зони).

Висновки і перспективи дослідження.

Отже, підсумовуючи вище викладені особливості ландшафтної структури території дослідження, можна зазначити, що загальною особливістю структури її ландшафтів є чітка виразність зональних типових відмін, які значно ускладнюють зональну структуру і визначають головні напрямки господарського використання території та заходи з підвищення продуктивності земельних угідь й

попередження негативних природних процесів. А подальше вивчення територіального розподілу різних у морфолого-генетичному відношенні груп місцевостей і груп урочищ, їх поєднань та співвідношень за площею дало можливість об'єктивно виділити і визначити межі фізико-географічних районів та провести їх групування для виділення вищих у таксономічному відношенні одиниць районування.

Список літератури

1. Геренчук К. І. Польові географічні дослідження / Геренчук К. І., Раковська Е. М., Топчієв О. Г. – К. : Вища школа, 1975. – 248 с.
2. Исаченко А. Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование : учеб. / А. Г. Исаченко. – М. : Высшая школа, 1991. – 366 с.
3. Исаченко А. Г. Методы прикладных ландшафтных исследований / А. Г. Исаченко. – Л. : Наука, 1980. – 222 с.
4. Преображенский В. С. Беседы о современной физической географии / В. С. Преображенский. – М. : Наука, 1972. – 168 с.
5. Преображенский В. С. Основы ландшафтного анализа / Преображенский В. С., Александрова Т. Д., Куприянова Т. П.; отв. ред. В. С. Преображенский, М. А. Розов ; АН СССР, Ин-т географии. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
6. Нестерчук І. К. Геоекологічний аналіз: концептуальні підходи, сталий розвиток : монографія / Нестерчук І. К. – Житомир : ЖДТУ, 2011. – 312 с.
7. Маринич О. М. Фізична географія України : підручник / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – К. : Знання, 2005. – 511 с.

Нестерчук І. К. Ландшафтно-типологічна структура території Житомирської області.

В статті подано аналіз історії формування сучасних ландшафтів, їх морфологічної структури й тенденцій, якісних змін під впливом людської діяльності, вивчено особливості просторової ландшафтної диференціації території та її ландшафтно-типологічної структури. Фізико-географічне районування території Житомирської області на ландшафтній основі направлено на виявлення і аналіз ступені придатності і раціонального використання ландшафтів, виходячи з їх сучасного якісного стану і ресурсного потенціалу

Ключові слова: ландшафти поліського і лісостепового типу, морфометрична характеристика, фізико-географічне районування території Житомирської області, ресурсний потенціал, геоекологічні проблеми.

Nesterchuk I.K. Landscape typological structure of Zhytomyr region territory.

The analysis of history of forming of modern landscapes, their morphological structure and tendencies, quality changes under act of human activity are given in the article, the features of spatial landscape differentiation of territory and its landscape-typology structure are studied. Physically-geographical districting of territory of Zhytomyr region on landscape basis is sent to the exposure and analysis of degrees of fitness and rational use of landscapes, coming from their modern quality state and resource potential. The general feature of structure of her landscapes is clear expressiveness of zonal typical differences that considerably complicate a zonal structure and determine main directions of the economic use of territory and measures on the increase of the productivity of the lands and preventing of negative natural processes. And the further study of territorial distribution of different in morphologically-genetic relation groups of localities and groups of natural boundaries, their combinations and correlations after an area will give possibility to distinguish objectively and define the limits of physically-geographical districts and conduct their grouping for the distinguishing higher in a taxonomical relation units of districting. Therefore grounding of optimal variants of nature management to a full degree is realized within the bounds of the landscape analysis of territory as complex method of cognition of modern landscape genesis, becoming, development, state and prediction of spatial and time structures of different ranges of landscape structures, what called to put in order sequence of investigation and valuation of nature management with the aim of its optimization. Determination of content of landscape analysis, its maintenance and sequence is considered through the prism of modern landscape as object of study and project transformation and management. Between natural and social components of landscapes certain structural and functional relations historically exist, cognition of what is necessary for optimal organization of rational nature management. It pushes on understanding of geoecological analysis as integral conception and as method of research of influence of composition of substantially attributive qualities and signs for cognition of genesis, functioning, structure, organization and transformation of landscape, receiving new knowledge about it. Analysis of landscape complex as object of the economic use is natural component.

Keywords: landscape, morphometrical characteristic, physicogeographical division into territory districts of Zhytomyr region, resource potential, geo-ecological problems.

Нестерчук И. К. **Ландшафтно-типологическая структура территории Житомирской области.** В статье проанализирована история формирования современных ландшафтов, их морфологическая структура и тенденции, качественные изменения под влиянием человеческой деятельности, изучены особенности пространственной ландшафтной дифференциации территории и ее ландшафтно-типологической структуры. Физико-географическое районирование Житомирской области на ландшафтной основе направлено на выявление и анализ степени приспособленности и рационального использования ландшафтов, исходя с их современного качественного и ресурсного потенциала.

Ключевые слова: ландшафты, полеского типа и лесостепного типа, морфометрическая характеристика, физико-географическое районирование территории Житомирской области, ресурсный потенциал, геоэкологические проблемы.

Надійшла до редколегії 28.04.2016